

Віталій Тучинський

МОЛДАВСЬКА АВТОНОМНА РАДЯНСЬКА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕСПУБЛІКА У СКЛАДІ УСРР В 1924–1940 рр.: ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРИЧНІ КОРЕНІ ВИНИКНЕННЯ СУЧАСНОЇ ПРОБЛЕМИ ПРИДНІСТРОВ'Я

У статті досліджено утворення, особливості соціально-економічного, політичного та етнокультурного розвитку Молдавської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки з 1924 по 1940 рр. у контексті сучасної проблеми Придністров'я.

Ключові слова: Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка, історіографія, адміністративні зміни, придністровська проблема.

Українсько-молдавське порубіжжя є надзвичайно цікавим та мало вивченим історико-етнографічним регіоном. На Лівобережжі Дністра із давніх часів проживали представники двох сусідніх народів — українського та молдавського, що доповнювали та збагачували один одного.

На початку 90-х років ХХ ст., коли на території СРСР розпочався процес виникнення незалежних держав, на лівому березі Дністра утворилася Придністровська Молдавська Республіка. Особливе місце в історії Придністров'я посіла Молдавська Автономна Радянська Соціалістична Республіка (далі — МАРСР), що існувала у складі УСРР та УРСР із 1924 до 1940 рр. Її утворення призвело до значних змін адміністративно-територіального устрою в регіоні та заклало передумови сучасної проблеми Придністров'я.

Питання, пов'язані із утворенням МАРСР, у різних аспектах досліджували радянські вчені. Зокрема, у праці С. Афтенюка [1] схарактеризовано політичні передумови утворення Автономної Республіки. Процес виникнення Молдавської АРСР вивчався у дослідженні Б. Віленського [3]. Із істориків Молдови слід відзначити монографію А. Репіди [9], де вивчено передумови утворення Республіки.

Після розпаду СРСР та виникнення на його території незалежних держав утворилися передумови для об'єктивного дослідження історії Молдавської Автономної Республіки. Одним із перших таку спробу здійснив В. Боечко [2]. Окремі аспекти історії МАРСР вивчають історики самопроголошеної Придністровської Молдавської Республіки, однак багато проблем розглянуто ними тенденційно. Це стосується, зокрема, місця і ролі молдавського населення Придністров'я в утворенні Молдавської Автономної Республіки [6].

Зважаючи на недостатнє опрацювання проблеми, вважаємо за доцільне дослідити причини та наслідки утворення МАРСР у контексті

сучасної проблеми Придністров'я, що і є темою цієї статті.

Територія лівобережного Придністров'я остаточно була приєднана до Російської імперії після підписання в Яссах мирного договору між цією державою та Османською імперією у 1792 р. З кінця XVIII до початку ХХ ст. Придністров'я не утворювало єдиної територіально-адміністративної одиниці. Південна його частина входила до складу Тираспольського повіту Херсонської губернії, а північна — Балтського та Ольгопільського повітів Подільської губернії.

Більшовицький переворот у жовтні 1917 р. та окупація Бессарабії Румунією сприяли росту значення Придністров'я на Балканському геополітичному напрямку. У 1918–1920 рр. запеклу боротьбу за ці території вела українська Центральна Рада, бессарабський Сфатул Церій (Крайова Рада), війська білогвардійців та більшовиків. Після проголошення в Кишиневі 2 грудня 1917 р. Молдавської демократичної республіки її керівництво на чолі з Сфатул Церій вдалося до активних спроб приєднати до неї Придністров'я. 17 грудня 1917 р. у Тирасполі відкрився Конгрес молдаван України, у роботі якого взяли участь близько 100 делегатів від Придністров'я, Одещини та Буковини. Делегація, що прибула на Конгрес з Кишинева на чолі з віце-головою Сфатул Церій П. Халіппою, прагнула надати цьому зібранню націоналістичного забарвлення. У вітальній промові П. Халіппи відверто звучали антиукраїнські настрої: «Наш народ — народ борців та завойовників. Ви йдете попереду свого народу на Схід, щоб захопити землі і підкорити народи. Будьте обережні, на вашому шляху народ, з яким вам необхідно боротися. Українці жадібні до землі, але ми є господарями цієї землі понад 400 років» [6, 71]. Однак такі заяви не знайшли підтримки у придністровських молдаван.

Після остаточної перемоги більшовицької влади на Півдні України, відповідно до постанови

Всеукраїнського Ревкому від 28 січня 1920 р., Тираспольський повіт було включено до новоствореної Одеської губернії, а в березні 1920 р. до її складу передано й Балтський. Ще раз територіальні зміни меж повітів відбулися у травні 1920 р., коли до Балтського було передано більшість волостей розформованого Ананьївського. На початку березня 1923 р. у зв'язку із ліквідацією повітів і волостей та утворення округ і районів лівобережні райони Придністров'я увійшли до складу Одеської та Балтської округ Одеської губернії і Тульчинської округи Подільської губернії [5, 69].

Рішення про утворення МАРСР було прийнято на III сесії Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету восьмого скликання 12 жовтня 1924 р. у Харкові — тогочасній столиці України. Молдавську делегацію на сесії очолювали Г. Старий та П. Кіор-Янакі. Із доповіддю на сесії виступив голова Раднаркому Української СРР В. Чубар. Він заявив, що керівництво України, враховуючи тимчасову окупацію Бессарабії, вирішило включити до складу Автономної Республіки населені пункти та адміністративні райони, де молдавське населення не складає більшості. На завершення В. Чубар висловив надію: «Обрана форма державності буде сприяти розвитку соціалістичної Молдавії і матиме велике значення для трудящих Бессарабії в їх боротьбі за возз'єднання з радянською батьківщиною» [7, 26].

Сесія ВУЦВК прийняла постанову про утворення Молдавської Автономної Республіки та визначила її кордони. З північного заходу кордон проходив межею населених пунктів Грушка та Окниця Велико-Кісницького району Тульчинської округи Подільської губернії, далі — рубежем Кам'янського району Тульчинської округи. Зі сходу — східним кордоном с. Михайлівка у напрямку міст Ананьїв та Тирасполь, далі — Кучурганським лиманом. Із заходу та південного-заходу — державним кордоном СРСР [8, 106]. Пізніше лінія адміністративного поділу між Одеською і Подільською губерніями УСРР та МАРСР кілька разів уточнювалась і остаточно була встановлена лише у травні 1926 р.

До складу МАРСР увійшла також частина районів Балтської та Одеської округ Одеської губернії та декілька населених пунктів Тульчинської округи Подільської губернії. Від Балтської округи до МАРСР відійшли Балтський, Олексіївський та Крутянський райони, а також три населених пункти Валегуцулівського, від Одеської округи — Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський райони, від Тульчинської округи — Кам'янський. На початку свого існування територія республіки була поділена на 12 районів: Балтський, Олексіївський, Бирзульський, Рибницький,

Ставровський, Ананьївський, Крутянський, Кам'янський, Дубосарський, Григоріопольський, Тираспольський та Слободзейський. Відповідно до постанови ВУЦВК і РНК УСРР від 13 травня 1925 р. Ставровський район було розформовано, Олексіївський перейменовано у Красно-Окнінський, Крутянський — у Кодимський. Загальна площа республіки склала 8,1 тис. км² [9, 114].

На заході та південному заході кордон МАРСР, як зазначалося вище, збігався з лінією державного кордону СРСР. Це означало, що до Молдавської АРСР де-юре включалась і територія Бессарабії, що перебувала у складі Румунії.

Розподіл матеріальних цінностей між Автономною Республікою, з одного боку, Одеською та Подільською губерніями з іншого відбувався на засіданнях спеціально створених паритетних комісій. На території, що увійшла до складу Республіки, було збережено структуру міських, районних та сільських адміністративних одиниць, установ та організацій, що перейшли у підпорядкування Революційного Комітету МАРСР з усім обслуговуючим персоналом та майном [10, арк. 16–17].

Досліджуючи історичні корені проблеми Придністров'я, не можна залишити поза увагою чисельність та національний склад населення регіону. В офіційних документах організатори утворення республіки шляхом фальсифікацій завищили долю молдавського населення. Голова Раднаркому УСРР В. Чубар, виступаючи на сесії ВУЦВК про необхідність утворення Автономної Республіки, вказав на те, що молдаване складають 58 % населення Придністров'я [4, 27]. Через рік після утворення Автономної Республіки голова її Ревкому Г. Старий, спираючись на матеріали спеціальної комісії, дав таку характеристику національного складу населення МАРСР: українці — 38,8 %, молдаване — 32,1 %, росіяни — 11,7 %, євреї — 11,3 %, представники інших національностей — 6,1 % [6, 95]. Однак найточніша інформація, що реально відобразила національний склад Автономної Республіки, була отримана за наслідками перепису населення 1926 р. Загальна її чисельність склала 572,5 тис. осіб, із них українців — 277,5 тис. (48,5 %), молдаван — 172,4 тис. (30,1 %), росіян — 48,9 тис. (8,5 %), євреїв — 48,6 тис. (8,5 %), представників інших національностей — 24,9 тис. (4,4 %). Молдаване утворювали більшість лише у трьох районах республіки із 12, а саме: Дубосарському — 67%, Слободзейському — 64,7 % та Григоріопольському — 45,7 % [4, 19–20].

Відразу після утворення Автономної Республіки виникли проблеми, пов'язані із неможливістю розміщення у Тирасполі органів влади та управління через відсутність необхідних приміщень та надзвичайно складну ситуацію, що виникла на кордоні СРСР і Румунії по річці

Дністер. Тому 26 листопада 1924 р. керівництво УРСР прийняло рішення про розформування Балтської округи Одеської губернії та включення Балтського району з м. Балта до складу МАРСР. Місто було столицею Автономної Республіки з 1924 по 1929 рр. При цьому варто зауважити, що доля молдавського населення у Балтському районі складала лише 2,5 %, а у м. Балта 1,6 % [4, 134]. У 1929 р. столиця Молдавської АРСР була перенесена до Тирасполя. Цьому сприяла нормалізація відносин між СРСР та Румунією й взаємне визнання кордонів.

Значні адміністративні зміни відбулися у Придністров'ї влітку 1940 р., коли МАРСР була ліквідована, а частина її приєднана до створеної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки (далі — МРСР). У серпні 1940 р. у зв'язку із включенням Бессарабії до складу СРСР Молдавська АРСР припинила своє існування. Ще раніше, 10 липня 1940 р., ЦК ВКП(б) і РНК СРСР ухвалили постанову «Про утворення союзної МРСР», 20 липня Політбюро ЦК ВКП(б) остаточно вирішило питання адміністративно-територіального розмежування між УРСР та МРСР. Згідно з цим рішенням 2 серпня 1940 р. VII сесія Верховної Ради СРСР прийняла закон «Про утворення союзної Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки» [7, 162–163].

До складу нового державного утворення із столицею у м. Кишинів увійшли шість повітів колишньої Бессарабії: Бельцький, Бендерський, Кагульський, Кишинівський, Орґеєвський та Сорокський і шість районів колишньої МАРСР: Григоріопольський, Дубосарський, Кам'янський, Рибницький, Слободзейський та Тираспольський площею 3,9 тис. км², де проживали 310,7 тис. мешканців, що складало 45,9 % території та 51,9 % населення Автономної Республіки. Інші вісім районів, а саме: Ананьївський, Балтський, Валегуцулівський, Кодимський, Котовський, Красно-Окнінський, Пісчанський та Черканівський, були передані до складу Одеської області [11, арк. 11–12].

Приєднання частини Придністров'я до Бессарабії у 1940 р. було прикладом радянського волюнтаризму і не відповідало законодавству СРСР та УРСР. Вищі органи державної влади Союзу РСР, УРСР та МАРСР не прийняли всіх необхідних правових актів. Питання про кордони нової республіки вирішувалось командно-адміністративними методами. Остаточну крапку в його розв'язанні було поставлено указом Президії Верховної Ради СРСР «Про встановлення кордонів між Українською та Молдавською РСР», підписаним М. Калініним 4 листопада 1940 р. У цьому документі є посилання на відповідне

рішення Президії Верховної Ради МРСР, однак цей орган було обрано значно пізніше — 8 лютого 1941 р. на першій сесії Верховної Ради МРСР [8, 118].

У підґрунтя розмежування Придністров'я було покладено пропозиції українського партійно-радянського керівництва. Об'єднання частини Придністров'я з Бессарабією в єдину республіку ставило за мету швидкими темпами довести Бессарабію до радянських стандартів, здійснивши індустріалізацію, колективізацію та культурну революцію. Це призвело до того, що УРСР фактично втратила частину своєї території.

За часів радянсько-німецької війни 1941–1945 рр. фашистські окупанти знову повернули р. Дністер прикордонні функції. На території між Прутом і Дністром було створено губернаторство Бессарабія, а на схід від Дністра — губернаторство Трансністрія, адміністративним центром якого стала Одеса, перейменована румунами в м. Антонеску. Визволення Придністров'я Червоною Армією у квітні 1944 р. привело до відновлення Молдавської РСР у кордонах 1940 р.

МРСР як союзна держава проіснувала понад півстоліття. У червні 1990 р. парламент Молдови відмінив закон від 2 серпня 1940 р., за яким ця республіка була утворена. Окрім того, керівництво Молдови різко змінило геополітичну орієнтацію із слов'янського напрямку в бік Румунії. Вихід Молдови зі складу СРСР і проголошення нею акту 2 серпня 1940 р. незаконним поставили народ Придністров'я перед вибором: відновити свою автономію у складі України, увійти до складу Молдови, що прагне до об'єднання з Румунією, або створити незалежну державу. У такій ситуації 2 вересня 1990 р. на Другому надзвичайному з'їзді рад Придністров'я було прийнято декларацію про державний суверенітет [6, 219]. Так виникла самопроголошена та ніким офіційно не визнана Придністровська Молдавська Республіка.

Таким чином, сучасна проблема Придністров'я має глибокі історичні корені, що сягають 20–40-х років ХХ ст., коли більшовицьке керівництво СРСР та УРСР, бажаючи повернути до свого складу Бессарабію, створило на українських землях молдавське національно-територіальне об'єднання. Головною особливістю Молдавської Автономної Республіки було те, що молдаване ніколи не склали більшості її населення, а рух за національне самовизначення молдаван Придністров'я так і не виник. Територію МАРСР було збільшено за рахунок районів, населених переважно українцями. Територіальні зміни без урахування етнічного складу населення заклали передумови придністровської проблеми, яку й до сьогодні не вирішено.

ДЖЕРЕЛА

1. Афтенюк С.Л. Ленинская национальная политика и образование советской государственности молдавского народа / С.Л. Афтенюк. — Кишинев : Картя молдовеняскэ, 1971. — 392 с.
2. Боечко В.Д. Утворення Молдавської Автономної Соціалістичної Радянської Республіки і «Бессарабське питання» / В.Д. Боечко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. / відп. ред. С.В. Кульчицький. — К., 1994. — Вип. 3. — С. 25–32.
3. Виленский Б.В. Образование Молдавской Советской Социалистической республики : автореф. дис. ... к.ю.н. / Б.В. Виленский. — Киев, 1951. — 22 с.
4. Всесоюзная перепись населения 1926 года. УССР: итоги по республике. — М., 1930. — Т. 6. — 204 с.
5. Иванова З.М. Левобережные районы Молдавии в 1918–1924 гг.: исторический очерк / З.М. Иванова. — Кишинев : Штиинца, 1979. — 216 с.
6. История Приднестровской Молдавской Республики : в 2 т. [Бабилунга Н.В. и др.]. — Тирасполь : Родина, 1996. — Т. 1. — 388 с.
7. Лазарев А.М. Воссоединение молдавского народа в единое советское государство / А.М. Лазарев. — Кишинев : Картя молдовеняскэ, 1965. — 206 с.
8. Начало большого пути : сборник документов и материалов / сост.: Н.К. Бибилейшвили и др. — Кишинев : Партиздат при ЦК КП Молдавии, 1964. — 152 с.
9. Репида А. Образование Молдавской АССР / А. Репида. — Кишинев : Штиинца, 1974. — 184 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). — Ф. 29. — Оп. 1. — Спр. 1090. — 132 арк.
11. ЦДАГО України. — Ф. 29. — Оп. 1. — Спр. 1184. — 84 арк.

REFERENCES

1. Aftenyuk S.L. Leninskaya natsionalnaya politika i obrazovanie sovetskoy gosudarstvennosti moldavskogo naroda / S.L. Aftenyuk. — Kishinev : Kartya moldovenyaske, 1971. — 392 s.
2. Boiechko V.D. Utvorennia Moldavskoi Avtonomnoi Sotsialistichnoi Radyanskoï Respubliki i «Bessarabske pytannia» / V.D. Boiechko // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky : mizhvid. zb. nauk. pr. / vidp. red. S.V. Kulchytskyi. — K., 1994. — Vyp. 3. — S. 25–32.
3. Vilenskiy B.V. Obrazovanie Moldavskoy Sovetskoy Socialisticheskoy respubliki : avtoref. dis. ... k.yu.n. / B.V. Vilenskiy. — Kiev, 1951. — 22 s.
4. Vsesoyuznaya perepis naseleniya 1926 goda. USSR: itogi po respublike. — M., 1930. — T. 6. — 204 s.
5. Ivanova Z.M. Levoberezhnye rayony Moldavii v 1918–1924 gg.: istoricheskiy ocherk / Z.M. Ivanova. — Kishinev : Shtiintsya, 1979. — 216 s.
6. Istoriya Pridnestrovskoy Moldavskoy Respubliki : v 2 t. [Babilunga N.V. i dr.]. — Tiraspol : Rodina, 1996. — T. 1. — 388 s.
7. Lazarev A.M. Vossoedinenie moldavskogo naroda v yedinoye sovetskoye gosudarstvo / A.M. Lazarev. — Kishinev : Kartya moldovenyaske, 1965. — 206 s.
8. Nachalo bolshogo puti: sbornik dokumentov i materialov / sost.: N.K. Bibileyshvili i dr. — Kishinev : Partizdat pri CK KP Moldavii 1964. — 152 s.
9. Repida A. Obrazovanie Moldavskoy ASSR. — Kishinev : Shtiintsya, 1974. — 184 s.
10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy (TsDAHO Ukrainy). — F. 29. — Op. 1. — Spr. 1090. — 132 ark.
11. TsDAHO Ukrainy. — F. 29. — Op. 1. — Spr. 1184. — 84 ark.

Виталий Тучинский

МОЛДАВСКАЯ АВТОНОМНАЯ СОВЕТСКАЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕСПУБЛИКА В СОСТАВЕ УССР 1924–1940 гг.: К ВОПРОСУ ОБ ИСТОРИЧЕСКИХ КОРНЯХ ВОЗНИКНОВЕНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ПРОБЛЕМЫ ПРИДНЕСТРОВЬЯ

В статье исследовано образование, особенности социально-экономического, политического и этнокультурного развития Молдавской Автономной Советской Социалистической Республики с 1924 по 1940 гг. в контексте современной проблемы Приднестровья.

Ключевые слова: Молдавская Автономная Советская Социалистическая Республика, историография, административные изменения, приднестровская проблема.

**MOLDAVIAN AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC AS PART OF THE USSR IN 1924–1940s:
TO THE ISSUE OF HISTORICAL ROOTS OF MODERN PROBLEM OF TRANSNISTRIA**

The article studies the problem of the formation, characteristics of socio-economic, political and ethno-cultural development, and MARSR elimination in the context of the contemporary problem of Transnistria.

Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic existed in the USSR from 1924 to 1940. Its formation has led to significant changes in administrative-territorial structure of the region and laid the preconditions Transnistria problem in the future.

The territory of Left-bank Transnistria was finally annexed by the Russian Empire after signing memorandum between the Russian and Ottoman empires in 1792. From the 18th century to the early 20th century Transnistria was not a single territorial-administrative unit. The southern part of Transnistria was the part of the district of Tiraspol, Kherson province, the northern part — Balta and Olhopolsk counties of Podolia.

The Bolshevik coup in October 1917 and the occupation of Bessarabia by Romania contributed the growth of the value of in Transnistria geopolitical direction in Balkans.

The decision to form the Moldavian Autonomous Socialist Republic was arrived at the 3rd session of the All-Ukrainian Central Executive Committee of the 8th convocation on October 12, 1924 in Kharkiv. In the west and south-west the border of the Autonomous Republic was coincided with the state border of the USSR. This meant that part of the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic de jure included the territory of Bessarabia, which was the part of Romania.

Being the part of the Republic, the territory saved the structure of the city, district and village administrative units, institutions and organizations that fell under the authority of the Revolutionary Committee of the Autonomous Republic with the administrative staff and property.

Massive administrative changes took place in Transnistria in summer 1940, when MARSR was eliminated, and its part joined the Moldavian Soviet Socialist Republic. In August 1940, as a matter of releasing Bessarabia from the Romanian occupation and joining the Soviet Union, the Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic stopped to prevail.

The entry of Bessarabia to Transnistria to Bessarabia in 1940 did not meet the laws of the USSR and the Ukrainian SSR. The highest state authorities of the USSR, the Ukrainian SSR and MARSR had not accepted all the necessary legal acts. The issue of new republic's borders was resolved by the command-administrative methods.

During the Soviet-German war of 1941–1945 fascist invaders made the Dniester River a border ones. The "Bessarabia" governorship was created on the territory between the Prut and Dniester rivers, to the east from the Dniester, Governor "Transnistria" was created with an administrative center in Odesa. Transnistria liberation by the Red Army in April 1944 led to the restoration of the borders of the Moldavian SSR in 1940

Moldavian SSR as state union lasted more than half a century. In June 1990 the Parliament of Moldova abolished the Act of August 2, 1940, according to which this republic was founded. The management of Moldova dramatically changed the geopolitical orientation of Slavic direction towards Romania.

Key words: *Moldavian Autonomous Soviet Socialist Republic, historiography, administrative changes, Transnistrian problem.*